
Anka
MIŠETIĆ

TKO JE ZAGREB MENI:

otkrivanje zagrebačkog
identiteta u esejima
gimnazijalaca

Među već ponuđenim odgovorima na pregnantno pitanje “tko je Zagreb?”¹ svakako bi, uz već brojna razmišljanja, valjalo razmotriti i ona koja nude njegovi mladi stanovnici. Opetovano otvaranje ovog pitanja korisno je i zbog toga jer se gradski identitet kao *značenjska sinteza* neprestano *samoproizvodi* i dopisuje (Rogić, 1995.), pa je i svaka nova rasprava šansa za njegovo razumijevanje bilo kroz novi upis bilo kroz čitanje povratnog konstrukcijskog djelovanja. U spomenutoj knjizi o identitetu Zagreba Rogić tvrdi kako je identitet socijalni proizvod različitih društvenih aktera. Raspravljajući pak o identitetu kao središnjoj temi postmoderne kulture, Kalanj navodi da “teškoće omeđivanja i definiranja identiteta proizlaze upravo iz njegova višedimenzionalnog i dinamičkog karaktera, koji mu daje kompleksnost ali i fleksibilnost. Svojevite su mu varijacije i podložnost reformulacijama...” (Kalanj, 2003., str. 62). Osjećaj zajedništva koji se na osobit način pojavljuje u vezi s određenim teritorijalnim entitetom kao što su zavičaj, grad, dio grada i sl. često predstavlja i emocionalnu vezu s idejama, ljudima, psihološkim stanjima, prošlim iskustvima i kulturom oblikujući identitet osobe, ali i socijalnih skupina ili posebnih (sub)kultura. Njegova uloga važna je i za oblikovanje individualnog identiteta, osobito kod razvoja identiteta u djece i mladih (Low, Altman, 1992.). Mladima se ne može zanijekati socijalna posebnost niti sa stajališta društvenih uloga niti aspiracija. Sociološke rasprave o mladosti kreću se od isticanja mladih kao posebne socijalne grupacije koja se razlikuje od “svijeta odraslih”, ili pak kao supkulturne skupine s obzirom na prihvaćanje posebnih vrijednosti i načina ponašanja, do negiranja mladih kao posebne i homogene – socijalno ili generacijski određene skupine. Premda rasprave o mladima, od sedamdesetih godina, stavljaju naglasak na istraživanje *životnih stilova*, one kontinuirano traju, što je pouzdan znak da im suvremena teorija priznaje status sociološkog entiteta (Tomić-Koludrović, Leburić, 2001.). Na području urbane so-

ciologije, posebice kada je riječ o urbanizmu i razvojnim strategijama, sve su češće rasprave o potrebama posebnih društvenih skupina i njihovu korištenju javnih prostora. Među njima se ističu i diskusije o praksama i modelima korištenja nekih urbanih sektora od strane mlade populacije. Cilj im je prepoznati potrebe korisnika te predložiti načine prilagodbe nekih gradskih prostora mladim korisnicima.² Metodološka strategija istraživanja mladih redovito uključuje i forme kvalitativnih istraživanja (intervju, promatranje, esej i dr.). Stoga smo, za potrebe istraživanja među zagrebačkim srednjoškolcima, odlučili upotrijebiti metodu esaja.³ Želeći izbjeći patetiku *općeg mjesta* po kojem "na mladima svijet ostaje", njihovu ulogu u oblikovanju i tumačenju gradskog identiteta radije iz budućnosti vraćamo u sadašnjost. O načinima na koje doživljavaju svoj grad, zagrebački gimnazijalci pisali su u formi kraćeg esaja, potpomognuti s nekoliko pitanja-natuknica. Ta pitanja poslužat će nam, kasnije, i kao vodič kroz interpretaciju esaja. Pišući o odnosu prema Zagrebu, o doživljaju grada i životu u njemu, učenici su, dakle, kao orijentir imali pred sobom pitanja:

- (1) *Smatrate li sebe Zagrepčaninom? Što nekoga čini Zagrepčaninom?*
- (2) *Kako biste ukratko, u samo nekoliko rečenica, opisali grad Zagreb?*
- (3) *Što je u Zagrebu posebno lijepo, čega drugdje nema?*
- (4) *Koliko grad Zagreb pruža mladim ljudima?*
- (5) *Koji su najveći nedostatci života u Zagrebu?*
- (6) *Kad završite školovanje, namjeravate li trajno živjeti u Zagrebu?*
- (7) *Kako će Zagreb izgledati za 10 godina?*

Od ispitanika smo tražili da upišu tek dva sociodemografska obilježja: spol i mjesto rođenja. Dob je unaprijed utvrđena uzorkom, koji je, zbog objektivnih poteškoća (pripreme učenika četvrtih razreda za maturu), obuhvatio samo učenike koji su upravo završavali treći razred. Istraživanje je, naime, provedeno u svibnju 2003. godine, u VII. gimnaziji, u Zagrebu.

Uzorak je sastavljen od 63 učenice i 31 učenika. Rođenih u Zagrebu je 82, dok ih je 12 rođeno u drugim mjestima u Hrvatskoj i inozemstvu. Ove dvije varijable nismo koristili kao nezavisne zbog nesrazmjera skupina unutar nevelikog uzorka, što se osobito ističe u slučaju mjesta rođenja. Umjesto informacije o mjestu rođenja za našu temu držali smo značajnijom subjektivnu procjenu – osjećaju li se ispitanici Zagrepčaninom ili ne. No niti ovaj kriterij nije ostavio mogućnost ozbiljnijoj usporedbi dvaju

poduzoraka jer se omjer tek neznatno promijenio činjenicom da je 13 učenika formiralo skupinu nezagrepčana. Držimo stoga korisnim promatrati ih kao jedinstvenu skupinu – mlade građane Zagreba koji nam mogu pomoći u odgovoru na središnje pitanje o identitetu grada. Uzorku se može prigovoriti manjak raznovrsnosti s obzirom na tip škole. Ipak, prigovor ublažuje odabir metode koja ne teži dati reprezentativne spoznaje o cijeloj populaciji, već se svjesno fokusira na jednu skupinu čije se mišljenje drži posebno zanimljivim ili relevantnim. U tom smislu, gimnazijalce smo odabrali zbog njihove “široke” opće nabrazbe koja ih redovito upućuje na daljnje školovanje te dopušta pretpostavku da je riječ o skupini iz koje se regrutira buduća intelektualna elita jednog društva. Takve okolnosti dopuštaju nam i pretpostavku da će učenici završnih razreda gimnazije moći relativno dobro artikulirati svoje mišljenje i stavove o jednom općenitom društvenom pitanju kao što je gradski identitet. Ovakav pristup na isključuje mlade iz drugih vrsta/tipova škola, što može biti predmetom budućih istraživanja, pa i međusobnih usporedba.

TKO JE ZAGREPČANIN?

Naslovno pitanje najtočnije opisuje prvu namjeru ovoga članka. Cilj nam je iz mnogobrojnih obilježja grada pokušati izdvojiti ona koja se prenose i ugrađuju u identitet pojedinca – građanina. Stoga najprije postavljamo pitanje iz kojeg se minimuma uvjeta i obveza ostvaruje društvena pripadnost gradu? Na temelju čega pojedinac postaje reprezentant grada i njegov konstitutivni element: drugim riječima – simbol?

Pojam društvene pripadnosti kako ga objašnjava Banovac “predstavlja jedan od onih elementarnih pojmova koji su toliko bjelodani da se čini kako ne zahtijevaju posebno definiranje već se mogu koristiti aksiomatski. Pojam smjera na odnos pojedinca i kolektiviteta, čime se tek uspostavlja društvenost. Društvena pripadnost je u tom pogledu pretpostavljeni kriterij za određenje bilo kojeg kolektiviteta od obitelji do globalnog društva. Ona određuje granice socijalnih podsustava na različitim razinama društvene organizacije jer odvaja pripadnike od ne-pripadnika” (Banovac, 1998., str. 10). Isti autor poziva se na Weberovo poimanje “pripadnosti” kao društvenog odnosa koji je povezan isključivo s pojmom “zajednice” a može se definirati kao društveni odnos “utemeljen na *subjektivnom osjećaju* pojedinaca da *pripadaju* jedni drugima” (Banovac, 1998., str. 11). Na istom mjestu Banovac se poziva i na Durkheimov koncept pripadnosti koji je “zasnovan na

pretpostavci o simboličkom konstituiranju društvene grupe i društva u cjelini” (Ibid, str. 13).

No osim ove “pripadnosti” koju članovi zajednice osjećaju međusobno, valja uzeti u obzir i teritorijalnu dimenziju, koja se može identificirati kroz osjećaj pripadnosti gradu koji se u prostoru pojavljuje i kao osobita teritorijalna konfiguracija, odnosno gradu kao teritorijalnoj jedinici. Weber govori o gradu kao *teritorijalnoj* korporaciji. Stoga je i u ovom slučaju riječ o odnosu zajednice i okoliša, prostornog i socijalnog (Mišetić, 1996.). Temeljem toga odnosa ljudi pridaju značenja prostorima i razvijaju raznovrsne sklonosti spram nekog mjesta (Low, Altman, 1992.).

Što nekoga čini Zagrepčaninom?

Pitajući srednjoškolce “Što nekoga čini Zagrepčaninom?” nismo im ponudili izbor odgovora, već smo pitanje ostavili otvorenim. Također, nismo ih ograničili niti brojem odgovora, pa je pojedini ispitanik navodio više kriterija po kojima je netko Zagrepčanin. Njihove odgovore grupirali smo u nekoliko kategorija, od kojih svaka označuje jedan mogući korijen identifikacije s gradom. U tablici 1 izloženi su rangirani postotci dobivenih kategorija (postotak od ukupnog broja ispitanika).

Tablica 1.

Što nekoga čini Zagrepčaninom?	%
1. Zagrebački “štih” / Poseban zagrebački stil života i ponašanja	96,8
2. Doprinos razvitku / Zalaganje za grad na bilo koji način	90,4
3. Svijest o baštini / Prihvatanje tradicije i kulture grada u svakodnevnom životu	84,0
4. Ljubav prema Zagrebu / Osjećaj pripadnosti	58,5
5. Rođenje i obiteljsko podrijetlo	52,1
6. Život u Zagrebu	43,6

Već smo rekli da se istraživanja mlađe populacije dobrim dijelom orijentiraju na istraživanja životnih stilova. I poredak odgovora u našoj tablici potvrđuje da “životni stil” i općenito “stil ponašanja” imaju presudnu ulogu u formiranju identiteta mladih. Stoga se mladi pozivaju na njih i kada je riječ o oblikovanju jedne vrste teritorijalnog/gradskog identiteta koji bi, po pravilu, sažimao i ujedinjivao identitete raznovrsnih društvenih skupina, nesvodive na zajednički životni stil. Mladi su time potvrdili da i svoj grad doživljavaju kroz optiku “životnog stila”. Kako

se identificiranje nekoga grada uvijek obavlja uspostavljanjem razlike spram drugih gradova, možemo reći da su mladi skloni tu razliku simbolički uspostaviti na razini “životnog stila”.

“...Naravno da sebe smatram Zagrepčankom, jer sam rođena ovdje, živim ovdje, i na kraju krajeva, posjedujem onaj zagrebački, purgerski ‘štih’...”

Visoko se cijeni i načelo “aktivnog sudjelovanja” u životu grada. Onoliko koliko je i sam konstitutivni element grada, toliko stječe pravo na upis grada u konstrukt vlastitog identiteta – kojim se stječe pravo na naslov Zagrepčanina. Stoga se “doprinos razvitku” i “zalaganje za grad” može čitati kao imperativ, nedostatak kojega je teško nadoknaditi drugim atributima.

“...Zagrepčani su oni koji žive u Zagrebu i vole ovaj grad, oni koji pridonose boljitku i razvoju grada...”

Također je u rangu obilježja “pravoga Zagrepčanina” visoko pozicionirana i svijest o baštini. Ona je izravno povezana s činjenicom da se intervencije i pomaci u okolišu ne upisuju u “prazan prostor”, već se talože na mnoge prethodne slojeve iskustava, vrijednosti i artefakata, koji za sadašnje i buduće sudionike djeluju obvezujuće.

“...Nekoga Zagrepčaninom čini to što nosi karakteristike te kulture u kojoj je odrastao...”

“...Zagrepčanina čini to što prihvća kulturu grada i živi u skladu s njom...”

“...Učili su me, kad sam bio mlađi, o gradu, odlazio sam u muzeje grada Zagreba, učili su me gdje se nalazi koja ulica u Zagrebu, kazalište, a pogotovo Gornji grad, te legendarne priče o njemu. Čovjeka čini Zagrepčaninom to što je odgajan u tom zagrebačkom dubu, koji poznaje bližu i dalju povijest grada...”

Prekid razvojnog kontinuiteta i kidanje veza s baštinom narušilo bi identitet grada/građanina, pa nije čudno što se i baština našla među gotovo nezaobilaznim, konstitutivnim uvjetima gradskog identiteta. O njezinoj važnosti, pa i obvezatnosti, dodatno govori i podatak da je mladi smještaju u sferu svakodnevnog života, tj. svakodnevnog prakticiranja.

Nalazi su sukladni Rogičevoj tvrdnji da se gradska zbilja procjenjuje/izvodi iz “imperativa identiteta”: “Budući da je gradska zbilja važna kao zavičajna zbilja, a ne tek kao polunesređena množina funkcionalnih i pragmatičnih ulomina različitih mreža koje su (nekoć) imale zadaću poboljšati gradske životne uvjete na zadanu teritoriju, takvoj subjektivnosti ukupna kakvoća gradske zbilje postaje važna ne samo na pragmatičnoj razini; nego, u istim mah i na identitetnoj” (Rogić, 2001., str. 490).

Iskaz o “baštini u svakodnevici” kao identitetskoj komponenti na vrhu popisa poželjnih osobina Zagrepčana posebno je važan jer nije mladim ispitanicima sugeriran, već se pojavljuje, kao i drugi navedeni odgovori, najvećim dijelom iz intuitivne predodžbe o tome tko bi Zagrepčanin trebao biti.

Osim posjedovanja navedenih osobina, Zagrepčanin bi, po mišljenju ispitanikâ, trebao biti u nekoj vrsti emocionalne veze s gradom. Više od polovice ispitanika tako određuje odnos spram grada donekle i kao odnos spram “zavičajnog mjesta”, kojemu se naprosto – emocionalno pripada.

“...Netko je Zagrepčanin ako osjeća da pripada tom gradu, ali ne mora nužno živjeti u Zagrebu ili biti rođen...”

Takva naklonost, premda jasnije izražena u manjim i srednjim gradovima, nije nevažna niti za ukupnu bilancu socijalnog kapitala velikoga grada.

Nije zanemariv ni odgovor o važnosti “rođenja u gradu” i “obiteljskog podrijetla”.

“...Ja sebe smatram Zagrepčankom zato što sam tu rođena, moji roditelji su tu rođeni, a i njihovi roditelji...”

Vjerojatno se pretpostavlja da će činjenica rođenja/podrijetla sama po sebi proizvesti učinak “emocionalne veze” i ukloniti efekte “rezervnog zavičaja”, koji često imaju oni građani rođeni “negdje drugdje”. Premda su ova dva odgovora na samom dnu ljestvice poželjnih osobina Zagrepčana, ona su zastupljena u više od polovice ispitanika i predstavljaju snažne čimbenike identifikacije s gradom i “teritorijalne ukorijenjenosti”,⁴ zbog čega se grad, neovisno o njegovoj veličini, doživljava kao zavičajno mjesto.

Nešto manje od polovice ispitanika osobito važnom smatra činjenicu “života u Zagrebu”. Premda se ovaj odgovor može činiti suvišnim u onoj mjeri koliko se to naprosto podrazumijeva, ipak ga predlažemo i dodatno interpretirati. Mjesto življenja, mjesto izbora – suprotstavlja se “zavičajnom gradu” kao “mjestu rođenja/podrijetla”.

“...Zagrepčaninom se ne postaje rođenjem, kao uostalom ni građaninom nijednog velikog grada. Moraš se tako ponašati, u skladu s propisima, jer ipak si na neki način privilegirani životom u glavnom gradu...”

“...Sebe ne smatram pravom Zagrepčankom jer tu nisam rođena i nitko od moje uže obitelji ne živi u Zagrebu. Ipak, volim Zagreb i voljela bih se jednog dana osjećati kao prava Zagrepčanka...”

U tom smislu i gradski, zagrebački identitet razumije se kao nešto u čemu gradski sudionici aktivno sudjeluju – konstrukt koji je moguće mijenjati, pa i proizvesti.

“...Lijep, osobit, zanimljiv, predivan, otvoren i ljubazan grad s dobrim ljudima...”

Kada smo zamolili ispitanike da ukratko opišu Zagreb izdvajajući samo tipična obilježja, dobili smo prilično šaroliku sliku grada izraženu kroz više proturječja: velegrad – srednji/mali grad; uređen grad/kaotičan grad; obećavajući grad/grad bez perspektive. Njihove odgovore grubo sažimljemo u nekoliko skupina:

1. **Ekologijska perspektiva.** Ovakvo čitanje grada također nije bez dvostrukog označivanja. Zagreb se, naime, opisuje kao “lijep grad/čist grad”, ali i kao grad “prenapučen, zagušljiv, pun smoga”.

“...Zagreb je lijep grad, negdje čist, negdje prljav...”

“...najljepše je što se nedaleko od centra grada može naći čista priroda i mir...”

“...uvijek mogu naći mirnu oazu, park ili jezero...”

“...s ljepotom Zagreba kosi se njegova nečistoća, zagađenost...”

“...grad je malen, prepun ljudi, automobila, svega...”

“...lijepa, čista metropola...”

2. **Socio-kulturna perspektiva.** Ističe se uloga Zagreba kao kulturnog središta države, ali i multikulturalnost grada te u kulturno-identitetskom smislu naglašuje pripadanje europskoj kulturnoj tradiciji.

“...Zagreb bih opisala kao grad s mnogo prednosti koje uključuju ljepote starih ulica, raskošne parkove, povijesne spomenike i muzeje, grad koji poštuje tradiciju i kulturnu baštinu... Trebali bi se potruditi da ga prezentiramo svijetu kao pravi zapadnjački, metropolski grad...”

“...Grad Zagreb je hrvatska metropola, politička, kulturna, i gospodarsko središte. Najveći i najmnogoljudniji hrvatski grad... Po svojem izgledu srednjoeuropska je metropola...”

3. **Modernizacijska perspektiva.** Za naše ispitanike “moderan grad” povezuje se s gradom koji osigurava prednosti i pruža značajne razvojne mogućnosti. Ispitanici su posebno naglašivali modernizacijsku ulogu Zagreba kao i prednosti što iz nje proizlaze u odnosu na druge hrvatske gradove.

“...Također mislim da pruža velike mogućnosti u daljnjem školovanju, zapošljavanju i smatram ga lijepim mjestom za boravak svoje obitelji...”

“...Zagreb je glavni grad Hrvatske pa u njemu ima najviše mogućnosti za uspjeh u životu...”

Prednosti i nedostatci Zagreba

Tipično pitanje urbanosocioloških istraživanja o prednostima i nedostacima nekog grada u odnosu na druge sugerirali smo, ponešto modificirano, i u ovom istraživanju. Svi su učenici prilikom pisanja eseja uzeli u obzir tu "nautknicu" i izrazili svoje mišljenje, ponekad samo o prednostima, ponekad o nedostacima, a najčešće i o jednom i o drugom aspektu.

Odgovore smo saželi u nekoliko kategorija, te ih u tablici prikazujemo rangirane po čestini pojavljivanja. Kvantificirajući njihove odgovore, zasigurno smo ih osiromašili. Oni svoje pravo značenje dobivaju u kontekstu cjelovitog razmišljanja o gradu. Taj manjak nastojat ćemo nadoknaditi izvornim citatima iz eseja kojima ćemo potkrijepiti ovu analizu.

Tablica 2.

Prednosti života u Zagrebu	f
1. Uređen/lijep grad (arhitektura, parkovi...)	34
2. Mogućnost stjecanja (naj)bolje naobrazbe	23
3. Mnoštvo mjesta za izlazak i zabavu mladih	19
4. Velegradski/kozmopolitski duh	7
5. Bogat kulturni život	5
6. "Tu sam doma"	4

Vidljivo je da učenici najviše cijene uređenost i ljepotu grada, njegov arhitektonski rukopis, ali i urbanizam koji računa s parkom kao sastavnim dijelom grada. To oduševljenje fizičkom komponentom grada redovito se odnosi na visoko vrednovanje gradskog središta i graditeljske tradicijske baštine.

"...Grad je prepun zanimljivih lokacija, arhitekture i parkova..."

"...Ima prekrasnu arhitekturu i spomenike koji čine ponos ovog grada. Mislim da je u Zagrebu posebno lijepa sama jezgra grada gdje se može vidjeti izgled grada gotovo od njegovog osnutka..."

"...Zagreb je stari grad i to ga čini lijepim..."

"...Novi Zagreb i ova moderna područja mi se uopće ne sviđaju. Volim ulice s drvećem, stare tro-četvorokatnice, trg sa cvijećem, Gornji grad..."

"...Iako je, s obzirom na europske metropole, kao igla u plastu sijena, Zagreb je bajkovit grad. Njegovi parkovi, trgovci, stare zgrade, ulice... sve me to oduševljava..."

Iz perspektive svoje generacije (završni razredi gimnazije) ispitanici su očekivano uočili i dobro ocijenili i obrazovne mogućnosti koje im pruža grad te količinu i raznovrsnost zabavnih sadržaja.

“...Zagreb pruža veliki spektar škola i obrazovnih ustanova...”

“...Grad Zagreb je pravi europski velegrad...”

Uz isticanje “velegradskog duha” te posebno apostrofiranje gradske kulturne ponude, najmanje očekivana, pojavila se i skupina odgovora koju smo nazvali – doslovno citirajući odgovor – “Tu sam doma”, a koji u gradu naprosto valoriziraju “osjećaj pripadnosti mjestu” kao specifičnu emocionalnu prednost što je za njih ima Zagreb spram drugih gradova.

“...kada dođem doma od nekud i samo udahnem gradski smog – znam: doma sam...”

“...Zagreb je ‘moj’ grad...”

“...U Zagrebu je najljepše što se ovdje nalazi moj topli dom...”

Tablica 3.

Nedostatci života u Zagrebu	f
1. Neadekvatan javni gradski prijevoz	47
2. Premalo (raznovrsnih) sadržaja za mlade	24
3. Nezaposlenost	20
4. Problematična komunalna infrastruktura i održavanje grada	15
5. Prebrz životni ritam, buka, prenapučenost	12
6. Previše “došljaka”	12
7. Nesigurnost/kriminal	11
8. Nedostatak sportsko-rekreacijskih objekata	10
9. Monotonost/uniformnost načina života	9
10. Nema podzemnu željeznicu (<i>metro</i>)	7

Prvim mjestom dugačkog popisa nedostataka ovladale su neprilike s gradskim prometom. Podsjećamo, ispitanici su mjerodavni ocjenjivači prometnih (ne)prilika samom činjenicom da su njegovi svakodnevnim (noćni) korisnici. Ovisnost o javnom gradskom prijevozu proizlazi iz njihove dobi kad još nisu u mogućnosti koristiti individualni prijevoz. Može se reći da, općenito, njihova očekivanja i potrebe za mobilnošću unutar grada nisu zadovoljene.

“...U stvari, to je jedan relativno malen grad kojeg su povećale i zakomplicirale tramvajske linije. Baš i nije u redu da mi od Jaruna do Dubrave treba sat vremena putovanja – pa za to vrijeme već mogu otići u Karlovac i vratiti se!”

“...Veliki nedostatak je slaba povezanost Zagreba sa svojim predgrađima...”

“...Najveći nedostaci života u Zagrebu su prevelike gužve i prevelika buka, loše ceste, neorganiziranost, velika nezaposlenost...”

Pritužba na premalo sadržaja za mlade u izravnoj je vezi i s naglašivanjem monotonosti/uniformnosti načina života, pa ako se odgovori pročitaju kao dvije strane istog problema, onda se on pokazuje još značajnijim.

"...Mislim da Zagrebu nedostaje nešto novo, drugačije, neko novo mjesto za izlazak jer su noćni izlasci uvijek isti, monotoni..."

Problem je i neodržavanje grada:

"...Gužve u prometu, ruševne i ružne kuće u središtu grada..."

"...gotovo sve ceste na periferiji imaju rupe i grabe..."

"...smeta mi smeće po ulicama..."

Nesigurnost i ugroza kriminalom, za pretpostaviti je, pojavljuje se kao posljedica čestih večernjih/noćnih izlaza-ka gdje su izloženi doticaju s raznovrsnim oblicima socijalno nepoželjnog i opasnog ponašanja, kao što su primjerice alkoholizam, narkomanija, fizički napadi i sl.

"...Najveći nedostaci života u Zagrebu su brojne opasnosti koje vrebaju ljude, (alkohol, droga), izoliranost ljudi..."

Prigovor "došljacima" ponajprije ima korijen u suprotnosti poželjnih i nepoželjnih životnih stilova i navika. Ipak, ovako generalizirano iznesen, osim što smjera biti nekorektnim iskazom, i sam je u suprotnosti s njihovim, na istom mjestu izraženim, željama da Zagreb profunkcionira kao velegrad/metropola.

Nastojanje da se grad uspješno transformira u ravno-pravan europski velegrad potvrđuje se i kroz zahtjev za izgradnjom podzemne željeznice. Premda se javlja istodobno s isticanjem prometnih poteškoća, zalaganje za *metro*, osim nastojanja da se razriješe prometne neprilike ovdje ima i simboličku ulogu potvrde velegradskog identiteta.

Omiljena mjesta

Prilikom davanja uputa za pisanje eseja učenike nismo posebno potaknuli da navode najpoželjnija mjesta. Ipak, u njihovim tekstovima često se izrijeком navode i gradski prostori za koje drže da su osobito ugodni za boravak i aktivnosti ili pak da su naprosto posebna i nezamjenjiva mjesta. Među njima se ističe prostor neposredno oko jezera Jarun, tj. prostor sportsko-rekreacijskog centra Jarun.

"...Ni jedan drugi grad nema Jarun, nema Ribnjak, nema mjesta koja su tako izolirana i lijepa..."

"...svakom od nas je zadovoljstvo, posebno u toplijim danima prošetati Zrinjevcem, rashladiti se na Sljemenu..."

"...Gornji grad i pogled s njega odišu posebnim duhom..."

Tablica 4.

Omiljena mjesta u gradu	f
1. Jarun	26
2. Maksimir	15
3. Gornji grad	13
4. Zrinjevac	8
5. Trg bana Jelačića i "uži centar"	8
6. Sljeme	6
7. Sava (savski nasip)	3

Čitajući popis, lako uočavamo pretek "zelenih zona". Izvan zelenih zona privlačnost imaju tek zagrebački Gornji i Donji grad. U tom smislu, premda na začelju, značajno je i pojavljivanje rijeke Save, koja se nerijetko nađe i na popisu *prešućenih/zaboravljenih mjesta*, koji je u Zagrebu, očito, poduži.⁵

Već površna analiza odsutnog suočava nas s činjenicom da učenici gotovo uopće ne spominju objekte suvremene arhitekture (samo jedan ispitanik spomenuo je "Cibonin toranj") niti u pozitivnu niti u negativnu kontekstu. Radije govore o "novim gradskim četvrtima". I naklonost gornjogradskoj i donjogradskoj arhitekturi također se pokazuje kao naklonost spram uličnog sklopa, ambijenta, tipa urbanizma, nego kao identifikacija preko pojedinačnih autorskih ostvarenja. Također, ni traga objektu od "međunarodnog značenja", kojim bi grad probio granice nacionalne metropole i identificirao se i u europskom kontekstu. Štoviše, mnogi uvidi pokazuju da se u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata Zagreb utvrdio u ulogu tipičnog makroregionalnog središta. Sukladno tome "...Zagreb nužno ostaje bez i minimalnih tragova međunarodnog identiteta, koji bi bili prirodna posljedica činjenice da Zagreb utječe na europske tokove robe i radne snage, ako već ne i kapitala..." (Rogić, 1995.). Zagrebu je, drži Rogić, kao "paleoindustrijskom središtu federacije" stoga dopala tek uloga - "odsutno mjesto u međunarodnoj urbanoj mreži".

BUDUĆNOST U GRADU – GRAD U BUDUĆNOSTI

Upravo u europskom kontekstu ispitanici rado sagledavaju i svoju budućnost, i budućnost grada. Sukladnost tih dviju putanja usmjeruje i odgovore na slijedeća pitanja o namjerama - a možda više i o njihovim željama - da ostanu živjeti u Zagrebu ili da iz njega odu.

Tek nešto više od polovice ispitanika izrijeком je potvrdilo namjeru trajnog ostanka u Zagrebu. Oko petina

ispitanika najavljuje odlazak, dok je broj onih koji još ne znaju ili su zaobišli ovo pitanje tek neznatno veći.

Tablica 5.

Kad završite školovanje, namjeravate li trajno živjeti u Zagrebu?	%
1. Da	57,4
2. Ne	19,1
3. Još ne znam	13,8
4. Bez odgovora	9,7

Razumije se, riječ je prije o karakterističnim mladenačkim aspiracijama negoli o čvrstim planovima, pa ih na taj način valja i tumačiti. Uostalom, u toj dobi nerijetka je i promjena mjesta boravka vezana uza studiranje u drugom gradu. U našem slučaju, s obzirom na iskazane stavove o obrazovnim mogućnostima Zagreba spram drugih hrvatskih gradova, možemo zaključiti da bi cilj tog preseleljenja bio, dakako, u inozemstvu.

“...Kada završim školovanje, ne znam da li ću trajno živjeti u Zagrebu... namjeravam kasnije živjeti u nekom drugom europskom ili svjetskom gradu...”

“...ne razmišljam o tome da li bih ostao u Zg ili ne... vidjet ćemo što bude, možda se pruži prilika 'vani' raditi, ali zašto ne i ostanu...”

Zanimljivo je usporediti ove nalaze s odgovorima dobivenim na slično pitanje u anketnom upitniku iz 2000. godine, primijenjenom na reprezentativnom uzorku (punoljetne) zagrebačke populacije.

Tablica 6.

Namjeravate li i dalje živjeti u Zagrebu?	%
Da, namjeravam trajno živjeti u Zagrebu	89,0
Ne, tu sam samo privremeno i nastojat ću odseliti čim to bude moguće	3,1
Odselit ću kad ostarim ili odem u mirovinu	4,0
Nešto drugo	3,7
Bez odgovora	0,2
Ukupno	100

Izvor: Urbane aspiracije građana Zagreba, Institut Pilar, 2000. Istraživačko izvješće

Tablica 7.

Mislite li da će Vaša djeca ostati živjeti u Zagrebu ili će se odseliti?	%
Vjerujem da će ostati	72,0
Mislim da će se odseliti	3,7
Već se jedno ili više djece odselilo	7,1
Ne znam, ne mogu ocijeniti, bez odgovora	17,2
Ukupno	100

Izvor: *Urbane aspiracije građana Zagreba*, Institut Pilar, 2000. Istraživačko izvješće

Gotovo 89% ispitanika iz populacije “odraslih” namjerava trajno živjeti u Zagrebu, dok je takva odlučnost prisutna tek u 57% mladih. Ovi podatci očituju razliku između aspiracija srednjoškolaca, s jedne, i “populacijskog prosjeka”, s druge strane. No, ovom prigodom, više nas zanima procjena (odrasle populacije) hoće li njihova djeca ostati živjeti u Zagrebu. Razlika se smanjuje kad se usporede stavovi u tablicama 5 i 7. Unatoč visokom udjelu roditelja koji smatraju da će im djeca ostati u Zagrebu, gotovo trećina ih računa s mogućnošću da će im djeca otići živjeti drugdje, ili su to već i učinila, što se približava postotku učenika koji su u esejima izjavili da “ne namjeravaju živjeti u Zagrebu” ili se “još nisu odlučili” hoće li otići ili ostati.

Kako će Zagreb izgledati za 10 godina?

Raspodjela odgovora na ovo pitanje ne iznenađuje zbog značajne prevage optimizma – tj. povjerenja da će grad izgledati značajno bolje – nad pesimizmom, koji predviđa značajnu negativnu promjenu. Svakako, iznenađenje je podatak da čak 22,3% ispitanika smatra kako u (ne baš kratkom) razdoblju od idućih 10 godina – neće biti promjene. Takvo mišljenje ispitanici najčešće nisu posebno obrazlagali. Premda se može pročitati kao nezainteresiranost, ne treba ga odmah pribrojiti skupini pesimističnih. Možda se razlog ovakvu stavu koji ne predviđa promjene krije u (prije spomenutoj) izraženoj emocionalnoj vezi s gradom, koji se voli ovakav kakav je sada i kakvoga ga svakodnevno upoznaju. U tom slučaju predviđanje stanja *status quo* može se protumačiti kao želja da grad “sačuva” prepoznatljiv identitet, da bude otporan na vrijeme. Takvo tumačenje ohrabruju i izjave poput:

“...Mislim da se Zagreb za 10 godina neće drastično promijeniti. Svida mi se život u Zagrebu. Volim Zagreb...”

Naravno, na drugoj su strani mišljenja koja izravno vode pesimističnom scenariju:

Tablica 8.

“...Nažalost, neće se promijeniti ni za 10 godina, jer nitko ne ulaže u njega...”

Kako će Zagreb izgledati za 10 godina	f
1. Ostat će uglavnom isti, bez promjene	22,3%
2. Promijenit će se značajno – na lošije	11,7%
3. Promijenit će se značajno – na bolje	48,9%
4. Bez odgovora	17,0%

Projekcije Zagreba u budućnosti otvorile su, u naših ispitanika, niz socio-ekoloških pitanja i mogućih razvojnih problema, te se može reći kako je u fokusu njihova interesa pitanje o budućnosti grada neodvojivo od pitanja kvalitete života.

“...Za 10 godina mislim da će Zagreb biti u kaosu. Bit će pretrpan automobilima i bit će sve puno smoga. Život po ljeti u Zagrebu će biti nemoguć kakav je već i sad...”

“...Siguran sam da će se Zagreb razviti u jedan pravi, veliki europski grad, i da će biti dio Europe jer tamo i pripada...”

“...Za 10 godina Zagreb će biti puno napućeniji, nadam se da će doživjeti pozitivne promjene...”

“...Sigurno bolji nego danas, mislim da će se ceste popraviti, grad će se proširit...”

“...bit će još više ljudi, bit će još veći...”

“...Nadam se da će za 10 godina riješiti pitanje Jakuševca, problem zapošljavanja i pitanje ‘podzemne’...”

“...Veliki grad i jedno od glavnih urbanih središta južne i jugoistočne Europe... vjerojatno prljav, ali imućan i bogat grad...”

“...Bit će jednako nepovezan s Europom kao i danas... možda čak i gore...”

“...ljudi će se osjećati da stvarno žive u velikom gradu...”

“...nadam se da će do tada i dalje zadržati svoj duh, no ipak biti u korak s ostalim europskim i svjetskim gradovima...”

Scenariji su, svakako, različiti, no zajedničko im je predviđanje rasta grada i u prostornom i u demografskom pogledu. Stoga gimnazijalcima izgleda da i uspješan razvitak ovisi o tome kako će se uspješno grad nositi s tim rastom.

Osim toga, kao čvrsta referentna točka usidrila se Europa, pa će se, ako slijedimo logiku naših mladih ispitanika, svaka daljnja promjena uspoređivati s njom i, naprosto, mjeriti europskim mjerilima.

Analizirajući eseje srednjoškolaca pisane o Zagrebu, bili smo svjesni opasnosti da na skliskom tlu interpretacija njihovih misli, ideja i stavova, ponekad dvosmislenih, ponekad ironičnih - ustrajemo oko naoko važnog ili preskočimo nešto što zaslužuje veću pozornost. Odlučili smo se za metodu eseja vjerujući da ćemo se na ovaj način najviše približiti odgovoru na parafrazirano pitanje koje smo željeli da svaki od njih sebi postavi: *Tko je Zagreb meni?* Tekstovi koje smo dobili u velikoj mjeri nisu do kraja "analički iskorišteni", jer svako novo čitanje otkriva novu razinu odnosa spram grada. Na temelju napisanog pokušali smo interpretirati grad kroz doživljaj skupine njegovih mladih stanovnika. Istodobno sa slikom Zagreba nastojali smo uobličiti i njihovu sliku Zagrepčanina, kao njegova konstitutivnog elementa, reprezentanta, jednom riječju: simbola. Ispitanici drže da se Zagrepčanin ostvaruje i na simboličkoj razini prakticiranjem posebnog životnog stila ili gestâ, ali i na području svakodnevnog djelovanja za dobrobit grada. Može se reći da oko tih stavova nema prijepora. Također je, po njima, za Zagrepčanina karakteristično prihvaćanje tradicije i kulture grada. Nešto manji broj, oko polovice ispitanika, inzistira na emocionalnoj vezi s gradom i osjećaju pripadnosti te obiteljskom podrijetlu građana kao uvjetima da se postane i bude Zagrepčaninom.

Promatrajući ove rezultate u cijelosti, vidimo da se Zagreb u optici njegovih mladih stanovnika čita kao dvosmislen iskaz. S jedne strane doživljen je kao velegrad, metropola, a s druge strane pokazuje obilježja zavičajnog, najbliže rečeno *srednjeg*, pa čak i *malog* grada.

Već i sama činjenica što su u pokušajima da opišu Zagreb, da odgovore na spomenuto pitanje *Tko je Zagreb?*, učenici najčešće tražili polazište u definiranju pomoću oznake veličine, lutajući od kategorija *veliki grad*, *srednji grad*, *mali grad*, vraća nas na spomenuto proturječje: metropola - srednji/mali grad. Protivnost se temelji više na socijalnoj razlici nego na statističkoj. To se pokazalo i kroz ove eseje u kojima se prednost davala "životnom stilu", kulturi, duhu grada, sveopćoj kvaliteti života, množenju mogućnosti: razvojnih, obrazovnih i drugih. Štoviše, statistički otklon od velegrada može značiti da je Zagreb pronašao "pravu mjeru". Ali u socijalnom smislu, manjak velegradskih atributa dovodi u pitanje njegovu metropolsku ulogu. Niz iznesenih prigovora, očekivanja, pa i predviđanja, govore u prilog tome. Na koncu, ako Zagreb u sebi nosi dva identiteta (što znači da nosi dva grada), i pitanje - tko je Zagreb - u sebi nosi dva pitanja: Tko je Zagreb u Hrvatskoj? i Tko

je Zagreb u Europi? Zagreb – metropola neprestano se odmjerava s drugim hrvatskim gradovima, ali istodobno i s drugim europskim metropolama. To odmjerivanje događa se, između ostalog, i kroz ove eseje, kroz svakodnevna razmišljanja i procjenjivanja njegovih (mladih) stanovnika. Podsjećamo, Bogdanović (2001.) je napisao: “...svaka prava metropola u sebi sabire reflekske i čestice mnogih drugih dragocjenih gradova... U mnogim gradovima ovog našeg svijeta, kao u ispupčenom ogledalu, ogledaju se i mnogi drugi gradovi. Čestice univerzalnog trepere u odlomcima i mrvicama gradske materije; one se ponekad, recimo u stilskim fragmentima, gotovo mogu opipati, ali se dublje i upečatljivije čitaju u iskricama duha i ukusa, u ukupnoj auri gradske ličnosti.” Uspoređujući Zagreb s drugim metropolama, učenici koji su pisali ove eseje tražili su njihove tragove u njemu, i tražili su Zagreb u njima. I to je, zasigurno, prva indicija njegova upisivanja u europsku urbanu mrežu.

BILJEŠKE

- ¹ Vidjeti više u Rogić, I. (1997.). *Tko je Zagreb?*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- ² Vidjeti, primjerice u: Crane, Ph., Dee, M. (2001.). Young people, public space and new urbanism. *Youth Studies Australia*, 20(1); te Woolley, H., Spencer, Ch., Dunn, J., Rowley, G. (1999.). The Child as Citizen: Experiences of British Town and City Centres. *Journal of Urban Design*, 4(3).
- ³ Iskustvo u prijašnjim istraživanjima pokazalo je da je ova metoda vrlo plodonosna jer se njome čuva neposrednost mladenačkog izričaja. Vidjeti, primjerice, analize eseja mladih u Rogić, I., Mišetić, A. (2000.). Sisak u građanskom iskustvu. U: Rogić, I., Mikić, M., Mišetić, A. (ur.) (2000.). *Sisak 2000+: sociodemografska uporišta budućeg Siska*. Zagreb: Institut Pilar; te Raboteg-Šarić, Z., Rogić, I. (2002.). *Daleki život, bliski rub: kvaliteta života i životni planovi mladih na područjima posebne državne skrbi*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- ⁴ O fenomenu “nove urbane zavičajnosti” vidjeti više u Rogić, I. (1992.). *Periferijski puls u srcu od grada*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- ⁵ I svjedoči o identitetskim prazninama karakterističnim za “pseudo-gradska tkiva”, koja spominje Bogdanović (2001.), diskutirajući o problemima gradskog identiteta.

- Banovac, B. (1998). *Društvena pripadnost, identitet, teritorij: sociološko istraživanje regionalne pripadnosti u Istri*. Rijeka: Pravni fakultet.
- Bogdanović, B. (2001). *Grad i budućnost*. Zagreb: Naklada Mlinarec-Pavlič.
- Crane, Ph.; Dee, M. (2001). Young people, public space and new urbanism. *Youth Studies Australia*, 20 (1), str. 11-24.
- Kalanj, R. (2003). Zov identiteta kao prijeporno znanstveno pitanje. *Socijalna ekologija*, 12 (1-2), str. 47-69.
- Low, S. M.; Altman, I. (1992). *Place Attachment, Human Behaviour and Environment*. New York, London: Plenum Press.
- Mišetić, A. (1997). Socijalne značajke rive u životu grada: primjer Splita. *Društvena istraživanja*, 1 (27), str. 71-89.
- Osvrt na urbane aspiracije građana Zagreba* (2000). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Raboteg-Šarić, Z.; Rogić, I. (2002). *Daleki život, bliski rub: kvaliteta života i životni planovi mladih na područjima posebne državne skrbi*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Rogić, I. (1992). *Periferijski puls u srcu od grada: zamke revitalizacije*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Rogić, I. (1997). *Tko je Zagreb?: prinos sociološkoj analizi identiteta grada Zagreba*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Rogić, I. (2001). *Tehnika i samostalnost: okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Rogić, I.; Mišetić, A. (2000). Sisak u građanskom iskustvu, 2000. *Sisak 2000+: sociodemografska uporišta budućeg Siska*. I. Rogić; M. Mikić; A. Mišetić (ur.). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Tomić-Koludrović, I.; Leburic, A. (2001). *Skeptična generacija: životni stilovi mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: AGM.
- Woolley, H.; Spencer, Ch.; Dunn, J.; Rowley, G. (1999). The Child as Citizen: Experiences of British Town and City Centres. *Journal of Urban Design*, 4 (3), str. 255-268.